

A szaknyelvek jellemzői

CSÁNYI Eszter¹

DOI: [10.29180/978-615-6342-76-8_6](https://doi.org/10.29180/978-615-6342-76-8_6)

Absztrakt

Magyarországon az 1990-es évektől egyre több publikáció, PhD dolgozat, kandidátusi értekezés jelent meg a szaknyelvkutatás területén, a kutatók véleménye és álláspontja azonban még a mai napig sem egységes. A szaknyelvek elemzésére számos módszer áll rendelkezésünkre, azonban ez a vizsgálat minden esetben interdiszciplináris megközelítést kíván. Az egyes tudományágak átfedésben és folyamatos kölcsönhatásban vannak egymással, ami a szaknyelvek globális, több oldalról történő tanulmányozását teszi szükségessé.

Kulcsszavak: szaknyelv, általános nyelv, szaknyelvek elhatárolása, interdiszciplinaritás

Bevezetés

A társadalomban bekövetkezett változások mindinkább indokolják a szaknyelvek szerepére, használatára vonatkozó vizsgálatok, kutatások számának emelkedését.

A szaknyelvek tanulmányozásához a kutatónak egyszerre van szüksége nyelvészeti és a választott szakterületre vonatkozó szakismeretre. Gazdasági háttérismeretek nélkül nem végezhető a gazdasági szaknyelvek nyelvészeti feltárása és leírása sem.

A szaknyelv abban különbözik az általános nyelvtől, hogy a köznyelvet egy nyelvrendszer minden beszélője megérti és használja, míg a szaknyelvet csak egy bizonyos szakterületen alkalmazzák, a kifejezések egyértelműen definiáltak és tipikus nyelvi eszközrendszere van.

A szaknyelveket azért hozták létre, hogy a társadalomban végbemenő civilizációs fejlődést nyomon tudjuk követni. Segítségükkel nemcsak aktív résztvevői lehetünk e fejlődés folyamatának, hanem a mások által megteremtett vívmányokat is igénybe tudjuk venni. Szaknyelvek nélkül nem lehetséges az újítások megvalósítása, átvétele vagy alkalmazása. Innováció nélkül azonban nem létezik fejlődés sem (Fóris, 2010).

A szaknyelvek definiálásának nehézségei

A szaknyelv meghatározása nehézségekbe ütközik, mivel a szaknyelv olykor a nyelvhasználatot, olykor a felhasznált nyelvi eszközöket, máskor pedig a speciális alkalmazási területet jelenti, ugyanakkor sokszor mindezek együttesét értjük alatta (vö. Kohn, 1988). A szaknyelvek definiálásának és tulajdonságaik meghatározásának egyik nehézsége, hogy a szerzők valamihez viszonyítva tesznek ezekre kísérletet. Ez hol a köznyelv (Hoffmann, 1984;

¹ Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügyi és Gazdálkodási Szaknyelvek Tanszék, e-mail: csanyi.eszter@uni-bge.hu

Szabó, 2001), hol az általános nyelv (Seibicke, 1959; Jumpelt, 1959/60), hol a nemzeti nyelv (Pusztai, 1988; Bańcerowski, 2004), vagy a standard (Jumpelt, 1959/60), illetve a természetes nyelv (Bańcerowski, 2003; Heltai, 2004). Minthogy azonban e fogalmak tartalma és egymáshoz való viszonya sem teljesen tisztázott, a viszonyítás problémás.

Én Kurtán (2003) meghatározása alapján a szaknyelveket csoportnyelvnek, alnyelvnek, nyelvi stílusnak és nyelvváltozatnak tekintem. Egyidejűleg osztom azonban számos kutató véleményét, miszerint a szaknyelv a nemzeti nyelven belül a társadalmi nyelvváltozatok közé tartozik. Egy folyamatosan bővülő terminológiával bír, és elsősorban egy szakmai körhöz tartozó beszédközösség kommunikációs eszköze, egyben a szakmai kör, a beszédközösség tagjainak összetartozását és a többi társadalmi csoporttól való elhatárolódását is erősíti (vö. Drozd, 1964; Sebestyén, 1981; Grétsy, 1988; Kiss, 1995; Szűcs, 2014).

A szaknyelvek jellemzői

A szaknyelveknek több közös jellemzője van. Megállapíthatjuk, hogy mindegyikük szakspecifikus és speciális. Az adott szakterület szakismeretével, módszereivel, feladataival és megközelítési módjával való szoros kapcsolat különbözteti meg őket az általános nyelvtől, amely inkább univerzális és nem feltételez szakismeretet. A szaknyelvi kifejezések elveszítették univerzális jellemzőiket azért, hogy kiszakították őket az értelmük szerint összefüggő szavak környezetéből, amelyben eredetileg álltak. Jelentésük ezáltal egyértelművé vált, azonban elveszítették annak a lehetőségét, hogy új jelentéseket vegyenek fel, változásokon menjenek keresztül.

Seibicke (1959) szerint sem a szinonimáknak, sem a kétértelműségnek nincs helye a szaknyelvek esetében. Az egyértelműség, a jelentéstartalom meghatározása és megmagyarázása, a pontosan körülhatárolható „jelentés” azok a jellemzők, amelyek a szaknyelvet meghatározzák. A szaknyelvek mind egy közös töről fakadnak, ami nem azonos az általános nyelv szellemi alapjával.

Jumpelt (1959/60) úgy véli, hogy a szaknyelvek az általános nyelv affektív funkciójával ellentétben ábrázoló funkcióval bírnak, tehát nem érzelmeinket fejezik ki. Egy másik jelentős különbség abban áll, hogy a szaknyelvi megnyilvánulás lényege a szakszavakban és nem a mondatalkotásban keresendő. Azt is hozzáteszi, hogy a szaknyelv szegényebb a grammatikai funkciókban, és inkább a nominalizáció jellemző rá. A standard nyelvvel ellentétben szinte kizárólag az írásbeli kommunikációban vannak jelen, szóbeli információcserében csak ritkán fordulnak elő. Azonban éppen Jumpelt megfogalmazása óta tudjuk, hogy a szaknyelvek a szóbeli diskurzusokban és az írásbeli megnyilvánulásokban is egyaránt előfordulnak.

Pusztai (1975) elsősorban a szókincsben fellelhető különbségekben látja a szaknyelvek és a köznyelv közti eltéréseket. Azonban ő is leszögezi, hogy a szaknyelvi szókincs és a köznyelv tartalmaznak azonos kifejezéseket, amelyek csupán jelentésükben mutatnak fel különbségeket, illetve jelölnek különböző fogalmakat. Fontos eltérésnek tartja, hogy egy szakszó minden kontextusban ugyanazt jelenti, míg a köznyelvi szavak környezetüktől függően új és újabb árnyalattal (érzelmi, hangulati stb.) ruházhatók fel. Pusztai 1988-as írásában egyértelműen állást foglal a szaknyelvek rendszerként (még ha nem is autonóm) történő ábrázolása mellett (vö. Hoffmann 1984), mikor azt mondja: „Rendszerszemlélet nélkül szaknyelvkutatásról nem lehet szó.” (Pusztai 1988:130). Úgy véli, a szaknyelv az irodalmi – és a köznyelvhez viszonyított különbségek rendszere, amelyek olyan differenciált ismérveket alkotnak, ami által

a szaknyelv a nemzeti nyelv egyik változatává, azaz alárendelt fogalmává válik (vö. Hoffmann 1984).

Kalverkämper (1990) szintén rendszerszemléletű megközelítésről szól, mikor azt írja, hogy a szaknyelv egy szakterülethez, illetve cselekvéshez kapcsolódó speciális tudást jelent, amely segítségével megérthetjük a szakmai összefüggéseket és az egyes tényeket és ezeket rendszerezni is tudjuk. Véleménye szerint ugyanakkor vannak olyan szakterületek (pl. technika, informatika, sport), amelyekkel szinte mindenki találkozik, és amelyek szóhasználata éppen ezért a legtöbb ember számára ismert. Ezek szakmai szókincse beépül az általános nyelvbe, ott állandósul és ezáltal már sokan nem is tekintik azt szakmainak. Éppen ezért minden a tárgyról, tényállásokról, cselekedetéről (röviden a világról) szóló kommunikációt szakmainak kell tekinteni a jellemzők gazdagságát tekintve. A kommunikáció ebből a szempontból két pólus között, a szaknyelvektől az ún. köznyelv irányába mozgó skálán szemléltethető. A szakemberek közti kommunikációra a kifejezések változatossága, gazdagsága jellemző (szakmához köthető nyelvhasználat például egy vállalat éves beszámolójának részei), míg a „laikusok” közti nyelvhasználatban a szakmai jellemzők szegénysége figyelhető meg (mindennapi életben alkalmazott szakmai kifejezések pl. mosópor összetevői).

A szaknyelvek hat alapvető ismérvét Szabó (2011) a következőképpen fogalmazza meg:

- egy adott szakterülethez tartozó egyedek szakterületi vonatkozású kommunikációja,
- a köznyelvre épül,
- jellegzetes, egyedi szókincs,
- megfogalmazási módja sajátos, esetenként bonyolult,
- fejlesztése szigorú (gyakran nemzetközi) szabályok alapján történik,
- gyorsabban fejlődik, mint a köznyelv, de rövidebb élettartalmú.

Láthatjuk, hogy a szaknyelvkutatással szemben támasztott modern kihívás, a nemzetközi egységesítés is helyet kapott az ismertetőjegyek között. Ennek fontos szerepe van a nyelvészetben is tapasztalható globalizációs hatások megértésében, a technikai fejlődés felgyorsulása által végbemenő változások és ezek hatásainak nyomon követésében.

A szaknyelvkutatásban rejlő dilemmákat Kurtán (2003, 2014) is összefoglalja: „A definiálás nehézsége a fogalom interdiszciplinaritásából ered, és szorosan összefügg a háttérben álló felfogásokkal. Mind a szaktudományok, mind a nyelvészet és társtudományai gyors fejlődésével, bővülésével a szaknyelv fogalma is újabb és újabb szemszögből került megvilágításba.” (Kurtán 2003:37).

Bañcerowski (2004) a szaknyelvek kialakulását a munka differenciálódásában látja és „technolektusoknak” nevezi őket. Szerinte az egyes szakmai közösségek, szakmai kommunikációjuk lebonyolítása érdekében hozzák létre a szaknyelveket. A jellemzőket tekintve az általános nyelv és a szaknyelvek között funkcióbeli eltérések is kimutathatók. Hisz míg a technolektusok elsődleges rendeltetése az egyes szakmai eszközök, fogalmak (a nemzeti nyelvben nem található vagy más értelemben használt) megnevezése, addig „Azok a funkciók viszont, amelyek a természetes nyelv lényegét érintik, mint például az expresszív, az impresszív, valamint a poétikai funkció, nem tartoznak a technolektusok funkciókészletéhez.” (Bañcerowski 2004:446). A nemzeti nyelv és a technolektusok is dinamikusan, folyamatosan fejlődnek. Bár a szakkifejezések egyes tudományágakhoz tartoznak, mégis egymással szoros kölcsönhatásban fejlődnek, s a köztük húzódó határvonalak elmosódtak (vö. Borgulya, 2004; Heltai, 2004; Szabó, 2001).

Bodnár (2010) Hoffmann (1984) alapján a következő jellemzőket sorolja fel a szaknyelvekkel kapcsolatban:

- pontosan, egyszerűen, világosan és logikusan épülnek fel,
- hiányoznak belőlük az érzelmi elemek,
- állandó kapcsolatban vannak a köznyelvvvel,
- konkrét jelentéssel bíró terminus technicusokat használnak,
- más stílusrétegek eszköztárait (is) használják,
- gazdagok szimbólumokban, számokban, képletekben.
- Cikkében Bodnár rámutat arra, hogy az előbbi felsorolásból hiányoznak a grammatikai ismérvek, amelyeket Hoffmann egy későbbi írásában már maga is kiegészített a következőkkel:
- a szaknyelvi stílusra jellemző a főnévi igeneves szerkezet gyakorisága,
- többszörös jelzős szerkezeteket alkalmaz,
- sokszor használ felsorolást,
- jellemző rá a kijelentő mód és
- a szenvedő igealakok nagy számú előfordulása.

Heltai (2010) a szakmai nyelvhasználat fontos jellemzőjeként a szakmai stílust és a szakmai terminológia alkalmazását hangsúlyozza. A szakmai szövegekre a szaknyelvi frazeologizmusok nagymértékű használata jellemző. A szakmai diskurzusban (is) ugyanazt a célt szolgálják a kollokációk és a formulaszerű elemek, mint a köznyelvi kommunikációban. Megkönnyítik mind a beszélő, mind a hallgató részéről a megértést, egyértelművé és szakmaivá teszik a stílust, és jelzik a szakmai kommunikációs partnerek szakmai hovatartozását is. A szaknyelvi frazeológiát éppúgy, mint a köznyelvit, „két fő összetevőre oszthatjuk: a szaknyelvi lexikai frázisokra és a szaknyelvi kollokációkra” (Heltai 2010:186). A köznyelvi frazeológiában a sokrétű, színes kifejezések eltérő pragmatikai funkciókkal jelennek meg, a szaknyelvi frazeologizmusoknál kevesebb pragmatikai funkció és lexikai frázis figyelhető meg. Ezeknél inkább „az explicit szövegszerkesztéssel kapcsolatos lexikai frázisok” (Heltai 2010:186) gyakoribbak (pl., mint ahogy azt az előző fejezetben említettük, összefoglalva az elmondottakat).

Heltai (2010) úgy véli, hogy tipikus még a variálhatók kollokációk használata, egy főnév több, de korlátozott számú melléknévvel, vagy tárgyként több, de ugyancsak korlátozott számú igével állhat együtt (pl. óriási/drámai mértékű csökkenés, meglepő/átlagon felüli növekedést regisztrál). Ezen kívül gyakorta találkozhatunk ún. terpeszkedő szerkezetekkel, amelyek a köznyelvi kommunikációban ritkábban fordulnak elő (pl. Zahlung leisten – (be)zahlen /fizet/, einen Auftrag erteilen – beauftragen /megbízást ad – megbíz/).

Szűcs (2014) szerint az alapvető eltérés a köznyelv és a szaknyelv szókincsében mutatható ki. Úgy véli, hogy míg a tudományos stílus a szakszerűségre, az egyértelműségre, a pontosságra, a logikus felépítésre törekszik, addig a társalgási stílusban érzelemkifejezésekkel, tájszavakkal, archaikus és szleng kifejezésekkel is gyakorta találkozhatunk.

Konklúzió

A szaknyelvek kutatása Magyarországon is egyre inkább előtérbe kerül. A 90'-es évek óta egyre több publikáció, értekezés jelent meg a szaknyelvkutatás területén, azonban a mai napig sincs egységes álláspont azzal kapcsolatban, mi az, amit szaknyelvnek tekinthetünk, kik a

szaknyelvek használói és melyek azok a tulajdonságok, amelyek a szaknyelveket az általános nyelvtől elhatárolják.

Létezik-e egyáltalán szaknyelv? Eltér-e a szaknyelv az általános nyelvtől? Ha igen, mi

alján határozható el a köznyelvtől? Csak szókincsében lehetnek fel eltérések vagy vannak egyéb jellemzők is, melyek különbséget mutatnak? Az erre a témára irányuló kérdéseket a végtelenségig lehetne sorolni, de bízunk benne, hogy egyre nagyobb figyelem irányul erre a nyelvészeti „problémára” és hamarosan egyre több kérdésre tudunk választ adni.

Irodalomjegyzék

Bañcerowski, Janusz (2003). A szaknyelvek szerepe a civilizációs fejlődésben. Magyar Nyelvőr, 277–82. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1273/127302.pdf> [2023.05.12]

Bañcerowski, Janusz (2004). A szaknyelvek és a szaknyelvi szövegek egyes sajátosságairól. Magyar Nyelvőr, 446–52. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1284/128406.pdf> [2023.06.12]

Bodnár Ildikó (2010). Szaknyelv és stilisztika. In: Dobos Csilla (szerk.), Szaknyelvi kommunikáció. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához. 110. Miskolci Egyetem, Miskolc. Tinta Könyvkiadó: Budapest

Borgulya Istvánné (2004). Kultúraközi, szakmai és szervezeti kommunikáció. In: Borgulya Istvánné (szerk.), Kultúraközi, szakmai és szervezeti kommunikáció. PTE Közgazdaságtudományi Kar, Pécs http://www.gvkm.ktk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Konyvek/KulturakoziSzakmaiEsSzervezetiKommunikacio/komm04.pdf [2023.06.05]

Drozd, Lubomir (1964). Grundfragen der Terminologie in der Landwirtschaft. In: Von Hahn (Hrsg.) (1981): Fachsprachen. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt

Fóris Ágota (2010). A szaknyelvkutatás modelljei és módszerei: szociolingvisztikai megközelítés <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/10-4/foris0104.pdf> [2023.06.05]

Heltai Pál (2004). Terminus és köznyelvi szó In: Dróth Júlia (szerk.), Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a Szent István Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kutatásaiból és kutatási témáiról. Szent István Egyetem, Gödöllő, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar.

<http://nyelvikozpont.szie.hu/sites/default/files/files/Szaknyelv%20%C3%A9s%20szakford%20%C3%A1s%202004.pdf> [2023.06.13]

Heltai Pál (2010). A szaknyelvi frazeológia kérdései. In: Dobos Csilla (szerk.), Szaknyelvi kommunikáció. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához. 110. Miskolci Egyetem, Miskolc. Tinta Könyvkiadó: Budapest

Hoffmann, Lothar (1984): Kommunikationsmittel Fachsprache. Akademie Verlag: Berlin.

Grétsy László (1988). A szaknyelvek és a csoportnyelvek jelentősége napjainkban. In: Kiss Jenő - Szűts László (szerk.), A magyar nyelv rétegződése. 1-2. A magyar nyelvészek IV. nemzetközi kongresszusának előadásai. I. 85-108. Akadémiai Kiadó, Budapest

Jumpelt, Rudolf Walter (1959/60). Fachsprachen-Fachworte als Problem der Dokumentation und Übersetzung. In: Von Hahn (Hrsg.) (1981), Fachsprachen. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt

Kalverkämper, Hartwig (1990). Gemeinsprache und Fachsprachen - Plädoyer für eine integrierende Sichtweise. In: G. Stickel (Hrsg.), Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven. Berlin, New York 1990, 88-133 (=IdS Jahrbuch 1989)

Kiss Jenő (1995): Társadalom és nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó: Budapest

Kohn, Kurt (1988). „Fachsprachen und Fachübersetzen. Psycholinguistische Dimensionen der Fachsprachenforschung.“ In: C. Gnutzmann (Hrsg.), Neue Perspektiven des fachbezogenen Fremdsprachenunterrichts. Tübingen: Narr, 39-64.
http://www.researchgate.net/publication/272743165_Fachsprache_und_Fachbersetzen_Psycholinguistische_Dimensionen_der_Fachsprachenforschung [2023.06.21]

Kurtán Zsuzsa (2003): Szakmai nyelvhasználat. Nemzeti Tankönyvkiadó: Budapest

Kurtán Zsuzsa (2014). Szaknyelv az oktatásban – kutatási irányzatok és alkalmazások. In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.), Tudomány, Technolektus, Terminológia. A tudományok és szakmák nyelve. Éghajlat Könyvkiadó: Budapest. pp. 171-181.

Pusztai István (1975). Szaknyelv és műhelyzsargon. Magyar Nyelvőr 109/3.

Pusztai István (1988). A szaknyelvi kutatások kérdései (kitekintés). In: Kiss J. és Szűts L. (szerk.), A magyar nyelv rétegződése. A magyar nyelvészek IV. nemzetközi kongresszusának előadásai. I. 120-129. Akadémiai Kiadó: Budapest

Sebestyén Árpád (1981). „A nyelv területi tagolódása és társadalmi rétegződése” témakör tantervi helyzetéről. Különlenyomat a Magyar Nyelvőr 1981. évi 3. számából.

http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/tanulmanyok/mny-nyr/sebestyen_arpad1981.pdf
[2023.07.02]

Seibicke, Wilfried (1959). Fachsprache und Gemeinsprache. In: Von Hahn (Hrsg.) (1981), Fachsprachen. Wissenschaftliche Buchgesellschaft: Darmstadt

Szabó István Mihály (2001). A szaknyelv jelentősége az ezredforduló Magyarországon.
<http://www.matud.iif.hu/01jun/szabo.html>. [2023.06.10]

Szűcs Gábor (2014). Terminusok vagy szakkifejezések? In: Veszelszki Ágnes – Lengyel Klára (szerk.), Tudomány, Technolektus, Terminológia. A tudományok és szakmák nyelve. Éghajlat Könyvkiadó: Budapest. pp. 61-71.